

Iš Žemaitijos kilęs knygnešys palaidotas Pušalote

Tokiu įdomiu faktu krašto istorijos mozaiką papildė asociacijos „Pumpėniečių viltys“ vadovas, žygėvis Algimantas Stalilionis. Priešėjęs kraštotyrininkas praėjusių metų rudenį išsiaiškino, kad Pušaloto miestelio kapinėse amžinojo poilsio atgulęs iš Žemaitijos kilęs knygnešys, savanoris Juozapas Rudavičius (1879–1940). Ilgą laiką manyta, kad jis ilsisi savo gimtinėje Telšių rajone.

Ant antkapinio paminklo nėra J. Rudavičiaus pavardės. Lietuvybės puoselėtojas ir laisvės kovų dalyvis palaidotas žmonos giminių Motiekaičių-Strizanų kapavietėje. Šį istorinį faktą A. Stalilioniui pavyko patvirtinti kruopščiai išnagrinėjus Lietuvos centriname valstybės archyve rastus dokumentus. Nemažai vertingos informacijos kraštotyrininkui suteikė Panevėžyje gyvenanti J. Rudavičiaus giminaitė Ona Sučylaitė-Domarkienė, kapavietę prižiūrinti knygnešio žmonos giminaitė Veronika Butkienė ir aktyvi Pušaloto miestelio visuomenininkė Roma Matuzienė.

Šiame numeryje publikuojame kraštotyrininko A. Stalilionio parengtą enciklopedinį pasakojimą apie J. Rudavičiaus gyvenimo istoriją. Ją vaizdžiai papildė paties knygnešio rašyti prisiminimai.

Sigitas KANIŠAUSKAS

Knygnešystės pradžia – Palangoje

Juozapas Rudavičius gimė 1879 m. kovo 17 d. Gedučių kaime, kuris carinės Rusijos laikais priklausė Telšių apskrities Mosėdžio valsčiui.

Apie 1893 m. J. Rudavičius išvyko į Žemaičių Kalvariją ir ten gyveno trejus metus. Iš Žemaičių Kalvarijos

Juozapo Rudavičiaus portretinė nuotrauka.

išvažiavo į Kauną ir metus mokėsi Juozo Naujalio vargonininkų mokykloje. Ją baigęs, trejus metus dirbo vargonininku Dusetų bažnyčioje. Iš šio Aukštaitijos miestelio buvo pašauktas į carinės Rusijos karo tarnybą. Grįžęs, 1900–1904 m. vargonavo Palangos bažnyčioje ir platino carinės valdžios draudžiamą lietuvišką spaudą. Yra išlikęs 1934 m. birželio 15 d. rašytas Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebono Julijono Jasinskio liudijimas: „Juozas Rudavičius, būdamas Palangos bažnyčios vargonininku, uoliai ir sumaniai prisidėdavo prie platinti Lietuvoje užrubežinių lietuviškų raštų: gabendavo į užsienius spaudai pagamintus rankraščius, prižiūrėdavo slaptajam Palangoje knygų sandėli, rašydavo korespondencijas ir t. t.“ Minėtu laikotarpiu J. Jasinskis, būdamas Palangos bažnyčios kunigu, kartu su J. Rudavičiumi platino draudžiamą lietuvišką spaudą ir knygas.

Bėgdamas nuo žandarų persekio-

jimo, knygnešys atsидūrė Pušalote. Jo atvykimas į šį Šiaurės Lietuvos miestelį sutapo su spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimu. Tačiau ir toliau J. Rudavičius žadino gyventojų patriotinius jausmus.

Patriotinė veiklą tęsė Pušalote

J. Rudavičius Pušalote dešimt metų – nuo 1904 iki 1914-ųjų vasaros – dirbo miestelio Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios vargonininku. Už lietuviybės skleidimą jis vėl pateko į carinės valdžios nemalonę. J. Rudavičius buvo areštuotas, bet, laidavus įtakingiems asmenims, paleistas. Trejus metus vargonininko veiklą turėjo prižiūrėti ir kontroliuoti Pušaloto klebonas Jonas Jaskevičius.

Gyvendamas ir dirbdamas Pušalote J. Rudavičius vedė penkeriais metais jaunesnę Petronėlę Motiekaitytę. Šeima susilaukė trijų vaikų: 1912 m. gimė sūnus Juozas, 1915 m. – Jonas ir 1921 m. – duktė Liuda.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1914 m. vasarą J. Rudavičius pasitraukė į Rusiją. Pskovo gubernijoje jis rūpinosi karo pabėgėlių iš Lietuvos buitinėmis. 1918 m., traukiantis vokiečiams, grįžo į atgimstančią Lietuvos valstybę. J. Rudavičius stoji į Pušaloto partizanų gretas, rūpinosi amunicijos ir ginklų tiekimo reikalais. Archyve išlikę dokumentai byloja 1918 m. gruodžio mėn. jį buvus vienu iš Pušaloto valsčiaus milicijos organizatorių. Raštingas ir išprusęs Pušaloto vargonininkas tapo valsčiaus sekretoriumi. Valsčiaus milicijos būrys rūpinosi gyventojų apsauga nuo miškuose besislapstančių vadinamųjų „plienėlių“ – rusų kariuomenės dezerterų – ir prie jų prisišliėjusių vietinių nusikaltėlių siautėjimo.

Archyve išlikęs tuomečio Pušaloto valsčiaus viršaičio, Seimo nario Antano Repčio 1937 m. rašytas liudijimas (kalba netaisyta): „Juozas Rudavičius, būdamas Pušaloto bažnyčios vargonininku 1904–1914 m. veikė liaudies švietimo darbe, o būtent, turėjo bibliotekėlę lietuviškų, užsienyje leistų knygų, daugiausia moksliško turinio ir davinėjo jaunuomenei ir suaugusiems paskaityti.“

Nuo 1920 m. rugpjūčio 21 d. J. Rudavičius dirbo Lietuvos banko Panevėžio izdinėje, o nuo 1923 m. ėjo Kretingos apskrities Palangos, vėliau – Veiviržėnų ir Kulių valsčių sekretoriaus pareigas. 1936–1937 m. gyveno Marijampolės apskrities Igliaukos kaime.

Knygnešio odisėja

Minint pirmąjį Lietuvos valstybės atkūrimo dešimtmetį, 1928 m. lapkričio 26 d. J. Rudavičius apdovanotas jubiliejiniu Nepriklausomybės medaliu. 1936 m. sausio 25 d. savanoriui

10 d. liepos 1919 m.
Pirmininkas A. Repcis
Sekretorius J. Rudavičius

Milėtojos Komiteto narys
VALSČIAUS KOMITETAS
Sekretorius J. Rudavičius

Dokumentai, bylojantys Juozapo Rudavičiaus pareigas Pušaloto valsčiuje ir milicijoje.

Kapavietė, kurioje palaidotas knygnešys, savanoris Juozapas Rudavičius.

dvejiems metams skirta knygnešio pensija.

Archyve yra išlikęs J. Rudavičiaus ranka rašytas gyvenimo aprašymas, kuris buvo pridėtas prie prašymo knygnešio pensijai gauti. Siekiant išlaikyti to meto kalbos autentiškumą, sutrumpintas tekstas nežymiai redaguotas.

„Atlikęs karinę prievolę, 1900 m. gavau vargonininko vietą Palangoje. Čia tuomi laiku progimnazijos kapelionu buvo kunigas Julijonas Jasinskis, labai darbštus ir simpatiškas, visų mylimas žmogus. Su juomi greit susigyvenau gana draugiškai. Iš jo gaudavau visokių knygų pasiskaityti ir padėdavau spaudai rengti rankraščius. Kun. J. Jasinskis daug darbavosi platindamas lietuvišką spaudą. Netrukus jis ir mane į šį darbą patraukė. Aš jam, kaip ištikimas sandarbininkas (bendradarbis), buvau labai reikalingas. Tais laikais kunigai negaudavo leidimų išvažiuoti užsienin, taip pat ir į Vokietiją. Tiems, kurie gyveno prie rubežiaus (valstybės sienos), tolimesnėse apylinkėse gyvenę Lietuvos rašytojai atsiųsdavo savo rankraščius, kuriuos reikėdavo per rubežių pernešti. Pavyzdžiui, kun. [Juozas] Tumas, [Dominykas] Tumėnas ir kiti. Aš, kaip civilis, leidimus užsienin vykti gaudavau iš vietos policmeisterio (policininko) Nikitinskio, labai smarkaus lietuviybės priešo. Tad galėdavau visokius lietuviškos spaudos reikalus užsienyje atlikti. Tam tikslui įsigijau dviratį (tais laikais Lietuvoj nedaug kas juos turėjo) ir važinėdavau išgabendamas slepiamus rankraščius.

Kontrabandą per rubežių gabendavo vietiniai nešikai, kurie pažinojo rusų parubežio kareivius-sargybinius. T Man reikėdavo supakavotas (supakuotas) knygas perduoti. Nešikams buvo mokama nuo svorio. Nuo 50 kap. iki 1 rublio už svarą (pusę kg). Neši-

kas nieko nežinodavo, kokios prekės pake yra. Perneštas prekes nešikas pamedavo sutartoje vietoje ir tada jau žinokis – jo misija baigta. Buvo ir Palangos apylinkėje vienas man žinomas nešikas, pravarde Proncelė. Aš pats sugrįždavau per sieną turėdamas leidimą. Ant jo sargybiniai kiekvieną sykį dėdavo stampą apie išvykimą ir grįžimą.

Pergabentas knygas dėdavau į slaptus sandėlius. Vienas toks sandėlis buvo vargonų apačioje, kur stovėjo skrynja, pridėta knygų ir apdėta senomis vargonų dūdomis. Kitas knygų sandėlis buvo įrengtas ant bažnyčios lubų laikomuose grabuose (karstuose). Ne kurios davatkėlės pasidirbinusios sau iš anksto grabus, laikydavo juos ant bažnyčios lubų. Mums gi grabai buvo labai patogi vieta knygoms laikyti. Buvo slepiama laikinai ir kitur: malkose, šiene, bičių aviliuose ir kt. Be kun. J. Jasinskio ir manęs, apie tuos slaptus sandėlius daugiau niekas nežinojo. Sandėliuose gulėjo įvairaus turinio knygų – religinių ir laisvamanių autorių, pavyzdžiui, Jono Šliūpo. Taip pat buvo ir rusiškų necenzūrotojų – Levo Tolstojaus ir kitų rašytojų.

Knygas iš mūsų imdavo kunigai, inteligentai ir šiaip prekybininkai, vadinami „bagamazniukai“. Jų tikslas buvo užrubežinėmis knygomis prekiauti ir pelnyti. Kun. J. Jasinskis vienu metu redagavo net tris laikraščius: „Kryžių“, „Tėvynės sargą“ ir „Žinyčią“. Jo paties sugalvotame „Kryžiuje“ skaitytojai rasdavo beveik vien tik kunigo straipsnius. Kun. J. Jasinskis kartą nuėjęs pas Palangoje vasarojusį vyskupą Paliulionį (Mečislovą Leonardą), gavo lietuviškos spaudos reikalams šimtą rublių.

Palangos klebonas kun. Šniukšta, kuris ir dabar klebonauja šiame mieste, apie mano veikimą mažai ką žinojo. Jei būtų žinojęs, manau, manęs vargonininko tarnyboje nebūtų laikęs. Po mano išbėgimo iš Palangos, prireikus man liudijimo apie tarnybą, nes norėjau gauti vietą Telšiuose, klebonas Šniukšta atsisakė išduoti, motyvuodamas, kad aš lietuviškas knygas dalindavęs skaityti. Mat po mano išėjimo sužinojo, kad aš kai kam esu tai davęs skaityti bedieviška laikomą „Kunigo naudą velniai gauda“ (Žemaitės apsakymas).

Iš Palangos bėgau nenorėdamas patekti į rusų valdžios agentų globą, nes sargybinis Zaleskas – lenkas, su kuriuo aš draugavau, man pranešė, jog rengiamasi mane areštuoti ir nuo rubežiaus pašalinti. Klebonas tos priežasties nežinojo ir nesuprato. Nuėjus man atsisveikinti, užpyko, kad metu vargonininko tarnybą...“

Prašė knygnešio pensijos

1940 m. birželio 15 d. į Lietuvą įžengus sovietų kariuomenei, J. Rudavičius, kaip ir daugelis žmonių, nesuvokė, kad prasidėjo okupacija ir pasirengimas buvusios valstybės prijungimui prie Sovietų Sąjungos. Tuo metu J. Rudavičius gyveno Pušalote. Dar turėdamas iliuzijų, 1940 m. liepos 10 d. jis kreipėsi į marionetės Vyriausybės švietimo ministrą Antaną Venclovą. Štai ką rašo knygnešys (kalba netaisyta): „1934 m. žiauriojo apskrities viršininko Vaišnio buvau išmestas iš tarnybos be jokios kaltės, vien tik už nesidėjimą prie tautininkų partijos ir neveikimą jų naudai. Tarnavau tad Kulių valsčiuje sekretoriu. Pirmiau buvau tarnavęs Palangos vls. sekretorium 6 metus ir Veiviržėnų 4 metus. Išmetus iš tarnybos patekau į didžiausias nelaimes ir skurdą, likau bedarbis negaunantis darbo. Atvažiavus į Kauną, Kaune vaikai mokosi Technikos mokykloje. Kauno miesto valdyba darbo nedavė, kol neišgyvenau 3 metų cenzą. Vargas neapsakomai slėgė, 3 vaikai mokiniai, o prisišaukti pagalbos nebuvo kur. Turėdamas įrodymus, ėmiau rūpintis knygnešio pensijos.“

Apie pensijos paskyrimą nėra žinių, bet 1940 m. rugpjūčio 14 d. Pušaloto valsčiaus išduotoje pažymoje rašoma (kalba netaisyta): „Pagal nusipelnusių tautai ir valstybei asmenų pensijų įstatymą šio valsčiaus ribose gyvena vienas asmuo, Juozas Rudavičius, gyvenantis Pušaloto mstl., kuris pasireiškęs veikloje nukreiptoje prieš socialistinę santvarką nėra. Žinomų vietos gyventojų nusiskundimų apie jį, kaip nevertai gaunantį pensiją taipgi nėra. Savivaldybės nuomone, gaunamos nusipelnelio pensijos apie 40 Lt mėn. vertas“.

Archyviniai dokumentai byloja, kad J. Rudavičius mirė tais pačiais metais. Tikslī mirties data nežinoma.

Parengė
Algimantas STALILIONIS
Fotokopijos iš knygos
„Knygnešys“, Lietuvos
centrinio valstybės archyvo ir
asmeninio albumo nuotrauka

Kelionės

Vienos dienos kelionė į Jūrmalą kiekvieną penktadienį, šeštadienį, sekmadienį ir liepos 6 d. autobusu.
Tel. 8 688 20 257.

Siūlo darbą

UAB „Vikebas“ reikalingos melžėjos. Siūlo gerą, laiku mokamą darbo užmokestį ir visas socialines garantijas. Suteikia gyvenamąją vietą. Darbas Norgėlių k., Pasvalio r., **tel. 8 616 05 392.**

UAB „Pasnagra“ reikalingas traktorininkas.
Tel. 8 612 22 976.

Įmonė siūlo darbą C, E kategorijų vairuotojui. Darbo laikas: I–V nuo 8 iki 17 val.
Tel. 8 624 24 432.

ŽŪB „Vaškai“ siūlo darbą vet. gydytojui arba vet. felčerui, tinka be aukšto išsilavinimo. Atlyginimas sutartinis individualus. Tel. 8 639 28 274.